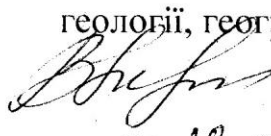

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету
геології, географії, рекреації і туризму
Віліна ПЕРЕСАДЬКО

“ 28 ” серпня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНА У
ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ПОРІВНЯННЯХ**

рівень вищої освіти доктор філософії
галузь знань 10 Природничі науки
спеціальність 106. Географія
освітня програма Географія
вид дисципліни за вибором
факультет геології, географії, рекреації і туризму

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«28» серпня 2023 року, протокол № 11

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Людмила НЕМЕЦЬ, д. геогр. н., професор, професор кафедри соціально-економічної географії регіоназнавства

Костянтин МЕЗЕНЦЕВ, д. геогр. н., професор, професор кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства

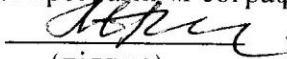
Євгенія ТЕЛЕБЕНЄВА, к. геогр. н., доцент, доцент кафедри соціально-економічної географії регіоназнавства

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
Протокол № 9 від «28» серпня 2023 р

Завідувач кафедри

(підпис) Людмила НЕМЕЦЬ

Програму погоджено з гарантом освітньо-наукової програми «Географія»

Гарант освітньо-наукової програми
(підпис) Людмила НЕМЕЦЬ

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 7 від «28» серпня 2023 р.

Заступник науково-методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

(підпис) Юлія ПРАСУЛ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Актуальні проблеми сучасного суспільства: Україна у глобальних та регіональних порівняннях» складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за напрямом 10 – Природничі науки спеціальності 106 Географія ОНП Географія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни є формування у аспірантів теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для розуміння сучасних соціально-просторових процесів у порівняльній перспективі на різних просторових масштабах.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є

- розглянути концептуальні засади географічного дослідження суспільства;
- проаналізувати актуальні проблеми урбанізації;
- проаналізувати актуальні проблеми міграцій населення;
- розкрити особливості концепцій соціально-просторової нерівності та соціально-просторової несправедливості;
- розкрити методологію порівняльного суспільно-географічного дослідження;
- показати місце України у глобальних та регіональних порівняннях.

1.3. **Кількість кредитів – 6.**

1.4. **Кількість годин – 180.**

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Вибіркова	
денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2-й
Семестр	
3-й	3-й
Лекції	
14 год.	8 год.
Практичні заняття	
8 год.	4 год.
Семінарські заняття	
8 год.	4 год.
Самостійна робота	
150 год.	164 год.

1.6. Заплановані результати навчання:

формування загальних та фахових компетентностей: набуття знань та навичок географічного дослідження актуальних проблем суспільства у порівняльній перспективі.
забезпечення досягнення наступних програмних результатів навчання:

знання:

- сутність та сучасні концептуальні підходи до розуміння соціально-географічних процесів;

- актуальні проблеми урбанізації;

- актуальні проблеми міграцій населення;

- зміст та особливості понять соціально-просторової нерівності та соціально-просторової несправедливості;

- методологію порівняльно-географічних досліджень;

- місце України у глобальних та регіональних вимірах соціального розвитку;

уміння і навички:

- ідентифікувати та оцінювати загрози актуальних проблем суспільства;

- аналізувати особливості прояву проблем суспільства на різних таксономічних рівнях;

- здійснювати полімасштабні дослідження;

- застосовувати сучасні підходи порівняльного суспільно-географічного дослідження.

2. 2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Концептуалізація соціально-просторових процесів

Лекція 1. Поняття про соціально-просторові процеси. Визначення соціально-просторових процесів та їх ключові аспекти. Взаємозв'язок між соціальними та просторовими аспектами у формуванні географічних паттернів. Аналіз впливу географічних чинників на соціальні процеси та вплив соціальних чинників на просторову організацію. Роль міграції та мобільності в соціально-просторових змінах. Вплив урбанізації та розвитку міських територій на соціальні процеси та просторову динаміку. Вивчення соціально-просторових нерівностей та їх вплив на розвиток регіонів та глобальних територій. Практичні приклади застосування соціально-просторового аналізу для вирішення соціальних проблем. Методи дослідження соціально-просторових процесів та їх використання в географічних дослідженнях. Вплив глобалізації на соціальну та просторову структуру сучасного світу. Перспективи подальших досліджень у галузі соціально-просторових процесів та їх використання для практичних застосувань у сучасному суспільстві.

Лекція 2. Проблеми урбанізації. Вступ до урбанізації: визначення поняття, історія урбанізації та основні тенденції в сучасному світі. Демографічні виклики урбанізації: аналіз впливу народжуваності, смертності та міграції на динаміку міського населення. Інфраструктурні проблеми мегаполісів: аналіз викликів, пов'язаних з транспортною системою, енергетикою, водопостачанням та іншими аспектами міської інфраструктури. Соціальні проблеми урбанізації: вивчення впливу міського середовища на соціальну сферу, зокрема на освіту, здоров'я, житлові умови та культурне життя. Економічні аспекти урбанізації: аналіз ролі міст у створенні робочих місць, розвитку підприємництва та забезпеченні економічного зростання. Екологічні проблеми урбанізації: вивчення впливу міського середовища на природні екосистеми, а також питання забруднення повітря, води та ґрунту. Політичні виклики урбанізації: аналіз впливу міської політики на управління містами та розвиток громадського суспільства. Питання житлової політики у містах: дослідження проблем доступності житла, соціальної сегрегації та розвитку житлової

інфраструктури. Культурна спадщина та міська планування: аналіз збереження культурної спадщини при розвитку міст та роль міського планування у забезпеченні сталого розвитку. Перспективи розвитку урбанізації: вивчення можливих стратегій вирішення проблем міського середовища та створення сталого міського розвитку.

Лекція 3. Проблеми міграції. Визначення понять: міграція, мігрант, біженець, транзитний мігрант. Основні терміни та концепції, пов'язані з міграцією. Типи міграції: вивчення різних типів міграції, таких як внутрішня, міжнародна, тимчасова, постійна, добровільна, примусова та інші. Причини міграції: аналіз економічних, політичних, соціальних та екологічних чинників, що спонукають людей до міграції. Ефекти міграції на країну походження: дослідження економічних, соціальних та демографічних впливів міграції на країну, зокрема на еміграційну та економічну діаспори. Ефекти міграції на країну призначення: аналіз соціального та економічного впливу прийому мігрантів на нові країни, зокрема на ефективність праці, культурну інтеграцію та демографічні зміни. Політичні та правові аспекти міграції: вивчення правового регулювання міграційних процесів, зокрема політики прийому мігрантів, адаптації до місцевого суспільства та правового захисту прав мігрантів. Міжнаціональні відносини та міграція: аналіз впливу міграції на міжнародні стосунки, включаючи міграційні та еміграційні політики країн та глобальні міграційні тенденції. Соціокультурні аспекти міграції: дослідження впливу міграції на культурний обмін, мультикультуралізм та формування соціокультурних ідентичностей. Гендерні аспекти міграції: аналіз впливу міграційних процесів на статеву рівність та ролі гендеру в контексті міграційних спільнот. Перспективи управління міграцією: вивчення можливих стратегій регулювання міграційних процесів для забезпечення міжнаціональної стабільності, економічного зростання та соціальної солідарності.

Лекція 4. Соціально-просторова нерівність та несправедливість. Визначення понять: соціальна нерівність, просторова нерівність, соціальна справедливість, соціальна солідарність. Розуміння термінів та концепцій, пов'язаних з соціально-просторовою нерівністю. Фактори соціально-просторової нерівності: аналіз економічних, політичних, соціальних та культурних чинників, що призводять до нерівності та несправедливості. Проблеми географічних областей: вивчення регіональних відмінностей у розподілі багатства, доступу до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг. Вплив міграції на соціально-просторову нерівність: аналіз ефектів міграції на економіку, культуру та соціальну динаміку в приймаючих та відправних країнах. Вплив урбанізації на соціально-просторову структуру: дослідження нерівностей у містах, проблем доступу до житла, освіти, здоров'я та інфраструктури. Глобальні виклики соціально-просторової нерівності: аналіз проблем світового масштабу, таких як бідність, голод, нерівний доступ до ресурсів та політичного впливу. Політичні та економічні аспекти соціально-просторової справедливості: вивчення ролі державних політик, міжнародних організацій та громадських ініціатив у боротьбі з нерівністю та несправедливістю. Питання етики та прав людини: аналіз впливу соціально-просторової нерівності на права людини та етичні норми у сучасному світі. Можливі шляхи подолання соціально-просторової нерівності: вивчення стратегій, спрямованих на забезпечення справедливого розподілу ресурсів, розвитку інклюзивних політик та створення сталого розвитку. Перспективи подальших досліджень: обговорення можливих напрямків дослідження та практичних застосувань для подолання соціально-просторової нерівності та побудови справедливого суспільства.

Тема 2. Методологія полімасштабного порівняльного дослідження

Лекція 5. Порівняльний аналіз в сучасних суспільно-географічних дослідженнях.

Визначення порівняльного аналізу: уточнення основних понять та концепцій, пов'язаних з порівняльним методом у суспільно-географічних дослідженнях. Методи порівняльного аналізу: огляд різних методологій та підходів до порівняльного аналізу в географічних дослідженнях, зокрема в галузі соціальної географії. Спільні особливості та відмінності: порівняння схожих та відмінних аспектів географічних явищ у різних регіонах або країнах для розуміння їх впливу на суспільство. Регіональний підхід у порівняльному аналізі: вивчення регіональних варіацій у суспільних процесах та їх вплив на географічну динаміку. Порівняльний аналіз у міждисциплінарному контексті: розгляд взаємозв'язку порівняльного аналізу з іншими галузями науки, такими як економіка, соціологія, політичні науки та інші. Масштаби порівняльного аналізу: вивчення можливостей порівняльних досліджень на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Порівняльний аналіз у контексті глобалізації: дослідження впливу глобальних процесів на порівняльні дослідження та їх значення для розуміння глобальних проблем. Методологічні виклики у порівняльному аналізі: обговорення проблем і обмежень, пов'язаних зі збором даних, стандартизацією та інтерпретацією результатів. Практичні застосування порівняльного аналізу: аналіз прикладів використання порівняльного методу для вирішення конкретних географічних проблем. Перспективи подальших досліджень: обговорення можливих напрямків досліджень та практичних застосувань порівняльного аналізу для вивчення сучасних суспільно-географічних проблем.

Лекція 6. Україна у глобальних порівняннях. Географічне положення України: вивчення географічних особливостей країни та їх вплив на її роль у світі. Історичні та культурні аспекти: аналіз історичного та культурного спадку України та його значення для сучасного становлення країни на світовій арені. Економічний розвиток: огляд економічного стану України, її місця у світовому економічному порядку та глобальні тенденції економічного розвитку. Соціальні та демографічні показники: вивчення соціальних та демографічних характеристик українського суспільства та їх порівняння з іншими країнами світу. Політична система та зовнішньополітичні відносини: аналіз політичної системи України та її роль в міжнародних відносинах, включаючи співпрацю з міжнародними організаціями та країнами. Україна в контексті глобальних проблем: дослідження впливу глобальних проблем, таких як зміна клімату, енергетична безпека, міграція та інші, на Україну та її співпрацю з іншими країнами. Роль України в міжнародних організаціях: огляд участі України в міжнародних організаціях, таких як ООН, ЄС, НАТО та інші, та її вплив на прийняття глобальних рішень. Співпраця та конкуренція з іншими країнами: аналіз співпраці та конкуренції України з іншими країнами, зокрема в рамках торговельних угод, культурних обмінів та інших видів співробітництва. Міжнародні впливові центри та їх вплив на Україну: дослідження ролі ключових гравців у світовій політиці та економіці та їх вплив на розвиток України. Перспективи розвитку України в контексті глобальних викликів: обговорення можливих шляхів подальшого розвитку України в контексті глобальних викликів та шляхів досягнення сталого розвитку та процвітання.

Лекція 7. Україна у регіональних порівняннях. Географічне положення України в регіональному контексті: огляд географічного розташування країни та її вплив на економіку, культуру та політику регіону. Історичні та культурні зв'язки з сусідніми країнами: аналіз історичних взаємозв'язків та культурного співробітництва України з країнами свого регіону. Економічні взаємозв'язки та торговельні відносини: дослідження торговельних зв'язків та економічної співпраці України з сусідніми країнами та їх вплив на розвиток регіону. Політичні відносини та міжнародні конфлікти: аналіз політичних

відносин України з країнами свого регіону, включаючи конфлікти та шляхи їх вирішення. Роль України у регіональних організаціях: огляд участі України в регіональних організаціях та її вплив на розвиток регіону. Соціокультурні відмінності та спільні риси: порівняння соціокультурних особливостей України з країнами свого регіону для розуміння спільних та відмінних рис суспільств. Виклики та можливості регіонального співробітництва: дослідження проблем та перспектив співробітництва України з країнами регіону в економічній, політичній та культурній сферах. Регіональні інтеграційні процеси: огляд регіональних інтеграційних ініціатив та їх вплив на розвиток України та сусідніх країн. Співпраця та конкуренція з регіональними партнерами: аналіз співпраці та конкуренції України з країнами свого регіону та її вплив на соціально-економічний розвиток країни. Перспективи розвитку регіонального співробітництва: обговорення можливих напрямків подальшої співпраці та розвитку України у регіональному контексті.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	сем	інд	сп		л	п	сем	інд	сп
1	2	3	4	5		7						
Тема 1.	90	8	4	4		74	90	4	2	2		82
Тема 2.	90	6	4	4		76	90	4	2	2		82
Усього годин	180	14	8	8		150	180	8	4	4		164

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Порівняльний аналіз проблем урбанізації в Україні та світі	4	2
2	Порівняльний аналіз проблем міграцій в Україні та світі	4	2
<i>Разом</i>		8	4

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Концептуалізація соціально-просторових процесів	2	1
2	Соціально-просторова нерівність та несправедливість	2	1
3	Україна у глобальних порівняннях	2	1
4	Україна у регіональних порівняннях	2	1
<i>Разом</i>		8	4

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
1	Опрацювання теми: Поняття про соціально-просторові процеси – еволюція поняття в історичній рестроспективі суспільної географії	30	32
2	Опрацювання тем: Актуальні проблеми урбанізації та міграції населення – масштаби та рівні урбанізації, види міграцій та їх	30	32

	ідентифікація; статистичне забезпечення дослідження урбанізації та міграцій		
3	Опрацювання теми: Соціально-просторова нерівність та несправедливість – прояви соціальної нерівності на різних просторових масштабах; дистрибутивна, процедурна та інтеракційна несправедливість у просторі	14	18
4	Опрацювання теми: Порівняльний аналіз в сучасних суспільно-географічних дослідженнях – методичні проблеми; новації та методологічні проблеми порівнянь на різних просторових масштабах	30	32
5	Опрацювання теми: Україна у глобальних порівняннях – сучасні рейтинги глобалізації; глобальні та світові міста; реагування на зміни клімату	30	32
6	Опрацювання теми: Україна у регіональних порівняннях – перспективи інтеграції України до ЄС; місце України у Чорноморському регіоні	16	18
<i>Разом</i>		<i>150</i>	<i>164</i>

7. Індивідуальне завдання

Не передбачено

8. Методи контролю

- Перевірка практичних робіт;
- Виступи та дискусії на семінарських заняттях;
- Тестове опитування та письмовий контроль;

9. Схема нарахування балів

3й семестр – залік

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання							Залікова робота	Сума
пз 1	пз 2	сз 1	сз 2	сз 3	сз 4	Разом		
10	10	10	10	10	10	60	40	100

Практичні заняття – 10 балів:

- перевірка виконання завдань – 6 бали;
- захист практичної роботи – 4 бали.

Семінарські заняття – 10 балів:

- виступ з доповіддю – 4 бали;
- відповіді на запитання, участь у дискусії – 6 бали.

Залікова робота – 40 балів:

- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 4 * 10 балів.

ПЗ 1, ПЗ 2, ... – практичні заняття

СЗ 1, СЗ 2, ... – семінарські заняття

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	Для заліку (3й семестр)	Для екзамену (4й семестр)
90 – 100	зараховано	відмінно
70-89		добре
50-69		задовільно
1-49	незараховано	незадовільно

10. Рекомендована література:

1. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. *Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація*: монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с.
2. Немець Л., Мезенцев К. (ред.). *Соціальна географія*: підручник. Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. 304 с.
3. *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін*: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.
4. Brenner N., Schmid Ch. Planetary urbanization. In: Gandy M. (ed.). *Urban Constellations*. Berlin: Jovis, 2012, pp. 10-13.
5. Del Casino JR. V.J., Thomas M., Cloke P. Panelli R. (eds). *A Companion to Social Geography*. John Wiley & Sons, 2011. 568 p.
6. Henn S., Lang T., Sgibnev W., Ehrlich K. (eds.). *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization. Perspectives from Central and Eastern Europe and Beyond*. Palgrave Macmillan.
7. Horn P., d'Alençon P.A., Cardoso A.C. (eds.). *Emerging Urban Spaces: A Planetary Perspective*. Springer, 2018. 219 p.
8. Knox P., Pinch S. *Urban Social Geography*. London: Pearson, 2010. 373 p.
9. Robinson J. *Comparative Urbanism: Tactics for Global Urban Studies*. Wiley, 2022.
10. Robinson J. Thinking cities through elsewhere: Comparative tactics for a more global urban studies. *Progress in Human Geography*, 2015, Vol. 40(1), pp. 3-29.
11. Schlosberg D. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 238 p.
12. Smith S.J., Pain R., Marston S.A., Jones J.P. (eds). *The SAGE Handbook of Social Geographies*. London: SAGE Publications, 2010. 614 p.
13. Young I.M. *Justice and the politics of difference*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990
14. Young G., Stevenson D. (eds.). *The Ashgate research companion to planning and culture*. Surrey: Ashgate Publishing, 2013. 286 p.